

Kristillisen sivilisaation konservatiivinen puolustus

Juha Sihvola

Seikko Eskola: *Historian kuolema ja kulttuurien taistelu. Kirjoituksia historiasta ja nykyajasta.* Edita 2006, 272 s.

Jos asiantuntijoille vuosisata sitten olisi kuvattu tämän päivän suurkaupungin tai moottoritien liikenne, he tuskin olisivat uskoneet ihmisten kykenevän sellaiseen yhteispeliin niin vähäisin vaurioin kuin nyt tapahtuu. Professori Seikko Eskolan esittämä ajatus ei ehkä ole tullut monen mieleen. Maailman metropolien liikeneruuhkat saavat pikemminkin pohtimaan modernin elämän kielteisiä piirteitä: liikenneonnettomuuksia, öljyn ja muiden luonnonvarojen tuhlausta, ilmakehän pilaantumista, massakulttuuria ja luonnosta vieraantumista.

Jos asiaa pohtii tarkemmin, Eskola taitaa olla oikeassa. Samantapaisia ajatuksia on mieleeni tullut lentokentillä. Terrorismi ja muut lentämisen vaarat saattavat pelottaa, turvatarkastukset, matkatavaroiden katoaminen ja jatkolennolta myöhästyminen harmittavat, mutta eikö suurempi ihme ole, että valtavat koneistot toimivat niinkin hyvin. Melkein kaikki pääsevät hengissä perille, suurin osa jopa ajoissa. Heathrown turvatarkastusjonossa muistan äskettäin hämmästellesseni, kuinka terrorismiuhan takia tiukentuneet järjestelyt oli saatu parissa viikossa toimimaan niin, ettei jonon kulkuvauhti juurikaan ollut aikaisemmasta hidastunut.

Eskola provosoi lisää. Nykyaikaisen moottoriliikenteen ei ole hänen mielestään vain osoitus teknisestä kekseliäisyydestä vaan suorastaan ihmisen moraalisen laadun paranemisesta. Sujuvassa liikenteessä toteutuu kultainen sääntö: älä tee toiselle sitä, mitä et haluaisi itsellesi tehtävän. Tilastollisesti sääntöä noudatetaan varsin hyvin. Hämmästyttävää eivät ole onnettomuudet vaan se, että niitä tapahtuu niin vähän. Eskolalle suurkaupunkien liikeneruuhkat eivät ilmaise kulttuurimme rappiota vaan historiallista edistystä.

Eskolaa ei kuitenkaan voida moittia siitä, että hän ei ottaisi ekologisia kysymyksiä vakavasti. Maailmanhistorian suuria linjoja hahmottaessaan hän kiinnittää suurta huomiota ekohistoriaan. Jared Diamondin kulttuurien kukoistuksen ja tuhoutumisen syytä koskeviin tutkimuksiin viitaten hän nostaa varoittavaksi esimerkiksi itäisen Välimeren alueen, joka teki ekologisen itsemurhan tuhoamalla luonnonvaransa. Autoilun osalta Eskola on lopulta pessimistinen. Hän epäilee auton lopputaseen muodostuvan ihmiskunnan historian ja Maapallon ekologian kirjanpidossa viime kädessä miinusmerkkiseksi.

Siitä huolimatta auto on Eskolan mielestä ollut myös demokratian turva ja kommunismin kuolinisku. Auton hankkimisen vaikeus sosialistimaissa ja itäautojen huono laatu kertoivat hänen mukaansa konkreettisesti tavallisille palkansaa-jille, ettei kommunismi pärjännyt järjestelmien kilpailussa. Eskola muistaa vanhan kaskun, jossa amerikkalainen työläisvaltuuskunta sai kuulla Neuvostoliitossa, että tehdas on työläisten mutta sen eteen pysäköidyt Volgat johtajien, mutta kun neuvostotoverit tulivat vastavierailulle, heille voitiin kertoa, että Amerikassa asiat ovat päinvastoin: tehdas on johtajien, mutta sen valtavan parkkipaikan täyttävät autot työläisten. Tänäpä harva kiistää Eskolan huomiota, jonka mukaan Neuvostoliitto ja muut sosialistiset maat epäonnistuivat surkeasti elämään helpottavien kestokulutushyödykkeiden tuotannossa ja jakelussa, kun taas Yhdysvallat on tältä osin ollut ylivoimainen.

Amerikan ihmeitä ja itsenäistymishistoriaa

Teoksen *Historian kuolema ja kulttuurien taistelu* kansikuvaksi ei ole turhaan valittu Fordin kuuluisaa T-mallia. Auton mentaliteettihistoriaa koskevat pohdinnat kuvastavat osuvasti Seik-

ko Eskolan kirjoituskokoelman henkeä. Kokonaisuus on linjakas ja johdonmukainen, vaikka osa teksteistä on jo viidentoista vuoden takaa ja teemat vaihtelevat epidemioiden historiaa ja Suomen itsenäistymiseen, autokulttuurista uskonnon merkityksen pohdintaan, Yhdysvaltojen erityisluonteen analyysistä historianfilosofiaan.

Kaksi piirrettä luo esitykseen yhtenäisyyttä. Ensinnäkin Eskola korostaa historian, nykyhetken ja tulevaisuuden vuorovaikutusta. Hän on kiinnostunut nykyhetken ongelmien historiallisesta taustasta ja ottaa historian tulkintojensa valossa avoimesti kantaa poliittisiin kiistakysymyksiin. Nykyistä ja tulevaa koskevat arvostukset saavat Eskolan tekstissä perustelunsa historiaa koskevan tiedon pohjalta, mutta poliittinen näkökulma vaikuttaa selkeästi myös historian tulkintoihin. Toiseksi Eskola on avoimesti ja rohkeasti konservatiivi. Kristinusko, Suomen sisällissodan valkoiset ja Amerikan sydänmaiden oikeistolaiset saavat häneltä sympatiaa, mutta kommunismi, islamismi ja kulttuuriradikalismi antipatiaa.

Eskola on selkeä kirjoittaja, jonka kepeästä sarkasmista moralisoivaan päätökseen vaihteleva esitystapa pitää lukijan oteessaan alusta loppuun. Arvolähtökohtien avoin esillepano antaa lukijalle mahdollisuuden harkita omaa kantaansa käsiteltäviin asioihin. Juuri siksi Eskolan toimintaa konservatiivisena intellektuellina voi arvostaa. Hänen perusteidensa pätevyys on usein pakko myöntää, mutta silloinkin kun niin ei käy, lukija oppii paljon tutustumalla Eskolan avaamaan näkökulmaan.

Historian kuoleman ja kulttuurien taistelun voi lukea muutamassa tunnissa, mutta sen käsittelemät asiat antavat pohtimisen aihetta pitkäksi ajaksi. Keskityn seuraavassa vain teoksen yhteen pääteemaan, ajatukseen syntymässä olevasta maailmanjärjestyksestä sivilisaatioiden taisteluna. Teoksessa on kuitenkin myös paljon muuta lukemisen arvoista. Sitä on analyysi amerikkalaisesta konservatismista ja oikeistolaisuudessa luvussa "Texas, bisnes, Jumala – Amerikka on erilainen", vaikkakin esitys referoi aika suoraan Economist-lehden brittiläisten toimittajien John Micklethwaitin ja Adrian Wooldridgen erinomaista teosta *The Right Nation. Why America is Different?* (2004). Kommunismien hirmutekoja Eskola kuvaa myös monipuolisesti. Asiasta on hyvä varmaan muistuttaa, vaikka teemalla ei varsinaista uutisarvoa enää olekaan (ehkä uustaistolaisia lukuun ottamatta).

Suomen vuosien 1917–18 tapahtumiin keskittyvä luku "Historian yllätys – itsenäinen Suomi" ei myöskään tarjoa paljon uutta mutta ylläkin punnitun kokonaisuuden näkökulmasta. Ilahtuttavaa on, että selkeästä konservatismistaan huolimatta Eskola ei takerru kinastelemaan sodan nimestä. Esitys itse asiassa osoittaa, kenties tekijän tarkoituksen vastaisesti, että sota oli ennen kaikkea sisällissota. Vapaussodasta puhuminen on perusteltua vain olettamalla, että Suomi olisi lopulta palautunut Neuvostoliiton osaksi, jos punaiset olisivat voittaneet. Vaikka oletus on sinänsä järkevä, sen alkuehto eli punaisten voitto oli alun perinkin kovin epätodennäköinen mahdollisuus. Punakapina oli jo lähtökohdiltaan sen verran surkeasti epäonnistumaan tuomittu, että keskustelu punaisten hallitseman Suomen mahdollisista kohtaloista ja siihen perustuva vapaussotapuhe on hataraa spekulatiota.

Sivilisaatioiden konflikti ja globaali etiikka

Koko kirjallekin nimen antanut luku vertailee kahden amerikkalaisen konservatiivin ajatuksia. Francis Fukuyama tuli 1990-luvulla kuuluisaksi väitettään, että G.W.F. Hegelin ajatus historian loppumisesta toteutui, kun länsimainen liberalismi kukisti lopullisesti kilpailevat ideologiat kommunismin romahtaessa. Samuel P. Huntington puolestaan kehitti sivilisaatioiden taistelun ajatuksen vuonna 1993 julkaistussa artikkelissa ja sen kirjaksi laajennetussa versiossa *The Clash of Civilizations and the Remaking of World-Order* (1996, suom. *Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys*, Terra Cognita 2003). Huntingtonin ajatukset ovat selvästi Fukuyaman esittämiä enemmän Eskolan mieleen.

Huntington väitti, että tulevaisuuden sodat syntyvät enemmän sivilisaatioiden ja kulttuurien kuin kansallisvaltioiden ja poliittisten ideologioiden välisistä konflikteista. Sivilisaatiolla hän tarkoitti laajinta samastumisen tasoa, jonka kautta ihmiset tulkitsevat identiteettinsä. Sen perustana voi olla yhteinen historia, kieli, perinne mutta ennen kaikkea uskonto. Huntingtonin mukaan nykyisen maailman tärkeimmät sivilisaatiot ovat länsimainen, ortodoksinen, islamilainen, konfutselainen, japanilainen, hindulainen, latinalaisamerikkalainen ja afrikkalainen. Syyskuun 11. päivän terrori-iskun jälkeen Huntingtonin väitteiden suosio kasvoi voimakkaasti, koska hänen tulkittiin ennakoineen länsimaiden ja islamin välisen suhteiden kärjistyksen.

Eskola suhtautuu suopeasti Huntingtonin kritiikkiin länsimaissa suosittua universalistista ajattelutapaa vastaan, jonka mukaan lännen arvot, instituutiot ja kulttuuri ovat yleispäteviä ja kaikille malliksi sopivia. Huntingtonin mukaan universalistiset käsitykset ovat epätosia, moraalittomia ja vaarallisia. Epätosiksi hän väittää niitä, koska sivilisaatioiden arvot, normit ja ihanteet poikkeavat toisistaan. Moraalittomuus taas johtuu siitä, että universalismin looginen seuraus on imperialismi, ja vaarallisuus siitä, että imperialismi voi johtaa sivilisaatioiden väliseen sotaan.

Ei ole ihme, että Oswald Spenglerin ja Arnold Toynbeen kulttuuriteorioita itsekin tutkinut Eskola on innostunut Huntingtonista. Näyttää kuitenkin siltä, että hän sen enempää kuin Huntington itsekin ei ole ajatellut universalismikritiikkiä johdonmukaisesti loppuun asti. Huntingtonin teos näet sisältää hämmäntävällä tavalla sekavia ja sisäisesti ristiriitaisia väitteitä, joihin Eskolankin olisi toivonut tarttuvan hieman analyttisemmin.

Huntingtonin peruste universalismin epätohtuuden puolesta ei ole riittävä. Eihän arvojen erilaisuudesta seuraa, että yleispäteviä arvoja ei ole. Olisihan mahdollista, että jotkut arvot ovat tosia ja jotkut toiset epätosia tai että jotkut sivilisaatiot ovat oikeassa ja jotkut toiset väärässä. Niinhän omien arvojensa ylivertauisuudesta vakuuttuneet ja itsensä edistyksen etujoukoksi ymmärtäneet länsimaalaiset ovat usein ajatelleet. Universalismin kumoajan pitäisi lisäksi osoittaa, että ei ole olemassa yleispätevästi hyväksyttäviä kriteerejä arvoerimielisyyksien ratkaisemiseksi.

Epäselväksi jää myös se, miten sivilisaatioiden välisiä konflikteja voisi lievittää seuraamalla Huntingtonin ohjelmaa, jossa lännen pitäisi luopua universalismista ja imperialismista mutta samalla keskittyä puolustamaan ja edistämään omalle sivilisaatiolle erityisiä arvoja. Länsimaiden kulttuurille keskeisiä arvoja ovat kuitenkin olleet, kuten Huntingtonin todistaa, yksilökeskeisyys, moniarvoisuus, kilpailullisuus, markkinatalous ja uskonnollinen suvaitsevaisuus ja juuri nämä piirteet ovat olleet lähtökohta universalismille ja imperialismille. Huntington ei selkeästi määrittele, mitä länsimaisia arvoja pitäisi suosia ja mitkä puolestaan hylätä ja miten hän ajattelee tämän valinnan estävän syytökset imperialismista.

Lännen yksipuolinen luopuminen universalismista ei välttämättä merkitse kulttuurien välisten konfliktien rauhoittumista. Universalismin kieltävä relativisti usein ajattelee, että kaikki

kulttuurit ja sivilisaatiot tulisi hyväksyä niiden omilla ehdoilla. Tosiasiassa myös monet lännen ulkopuoliset kulttuurit pitävät omia arvojaan ainoina oikeina ja katsovat sen vuoksi voivansa kritisoida, alistaa ja valloittaa muita kulttuureja. Ne toisin sanoen tulkitsevat omat arvonsa universalistisesti. Pitäisikö universalismista luopujan ja toisten kulttuurien arvostelusta pidättyvän siis hyväksyä se, että muut pysyvät universalisteina?

Jos tämä tuntuu epä johdonmukaiselta, yhtä lailla sisäisesti ristiriitaista on vaatia, että mikään kulttuuri ei saa puuttua millään tavalla toisen kulttuurin asioihin. Tällöinhän se, joka haluaa hylätä universalismin, samalla esittää toisia kulttuureja koskevan yleispäteväksi ajatellun vaatimuksen: älä sekaannu muiden asioihin. Jos kulttuurien oikeutta valita omat ihanteensa halutaan tehokkaasti suojata, täytyy samalla hyväksyä universalismi ainakin silloin, kun puolustetaan suvaitsevaisuutta ja kulttuurien välistä kunnioitusta ja vaaditaan toisiakin hyväksymään nämä tavoitteet. Universalismista ei siten pääse mitenkään eroon, jos halutaan vakavissaan edistää maailmanrauhaa ja estää sivilisaatioiden konfliktien kärjistymistä. Suvaitsevaisuutta ei voida puolustaa olematta suvaitsematon suvaitsemattomuutta vastaan.

Ei Huntingtonkaan täydellinen relativisti ole. Hän puolustaa sivilisaatioita barbariaa vastaan, ja toivoo, että kaikki sivilisaatiot yhdessä etsisivät ja vahvistaisivat sellaisia arvoja, instituutioita ja käytäntöjä, jotka ovat kaikille niille yhteisiä. Sivilisaatioiden yhteisten arvojen etsinnässä on kuitenkin selvästi kysymys universalistisesta globaalin etiikan ohjelmasta. Voi silti käydä niin, että oman perinteensä ainutlaatuisuuteen uskovat syyttävät sitäkin imperialistiseksi hankkeeksi.

Huntingtonin ja Eskolan ajattelua olisi selkiyttänyt huomattavasti tutustuminen John Rawlsin poliittisen liberalismien teoriaan. Siinä erotetaan toisistaan yhtäältä poliittista järjestelmää koskevat ja toisaalta elämää kokonaisuutena koskevat eli kaikenkattavat (*comprehensive*) arvot. Oikeudenmukaisen yhteiskunnan tehtävä on suojata jäsentensä mahdollisimman laajaa vapautta valita ja edustaa erilaisia kaikenkattavia arvoja. Ihmisten ja heidän yhteisöjensä elämänihanteisiin tulee puuttua mahdollisimman harvoin ja vähän. Moniarvoisuus ei kuitenkaan ole mahdollista, ellei saada aikaan jonkinlaista sopimusta sen toteutumista suojaavasta poliittisesta järjestelmästä.

Rawls oli hyvin perillä globaalisesti oikeudenmukaisen järjestelmän rakentamiseen liit-

tyivistä käytännön vaikeuksista. Edes poliittisia periaatteita koskevan sopimuksen tekeminen on vaikeaa kulttuurien, uskontojen ja arvojärjestelmien eroista johtuen. Siksi Rawlsin esittämä kansainvälisen oikeuden teoria oli varovainen. Silti siihenkin sisältyy erottelu universaalisti sovellettavien periaatteiden ja niiden rajaamassa tilassa toteutuvien kulttuurisidonnaisten ihanteiden välillä. Huntingtonilla ja Eskolalla nämä ulottuvuudet sekoittuvat, kun he yhtäältä esittävät kaikki eettiset periaatteet sivilisaatioon sidonnaisina mutta toisaalta etsivät mahdollisuuksia välttää sivilisaatioiden konflikteja.

Kristilliset arvot ja kulttuurin terveys

Eskola korostaa vielä Huntingtoniakin voimakkaammin uskontoa sivilisaation ytimenä. Länsimaisen kulttuurin perusta on hänen mielestään kristinusko ja sen laimeneminen kulttuurin terveyden pahin pitkän aikavälin uhka. Eskola on huolissaan kristillisyyden aseman heikkeneemisestä erityisesti Euroopassa: koko siihen perustuva länsimainen arvoyhteisö on vaarassa. Kristillisten arvojen puolustuksesta Eskola on saanut kiitosta: *Historian kuolema ja kulttuurien taistelu* palkittiin äskettäin vuoden kristillisenä kirjana.

Ei ole kuitenkaan selvää, mitä Eskolan mielestä pitäisi tehdä kristinuskon vahvistamiseksi. Ainakin hän puolustaa katolisten maiden vaatimusta kristillisen perinnön ilmaisemisesta Euroopan unionin perustuslain johdannossa. Eskolan mukaan sen poisjättäminen antaisi virheellisen kuvan historiallisista tosiasioista, koska kristinusko muodostaa Euroopan eettisen infrastruktuurin, tunnustimme sen vai emme.

Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Kuten Eskolakin huomaa, eurooppalaiselle ja länsimaiselle perinteelle on kristinuskon ohella ja kenties juuri sen ansiosta ollut ominaista uskonnon ja julkisen vallan erottaminen toisistaan sekä sen seurauksena uskonnollisen suvaitsevaisuuden ja moniarvoisuuden vahvistuminen. Vaikka monissa Euroopan maissa on ollut valtiokirkkojärjestelmä, uskonnonvapaus sekä uskonnotomien ja uskonnollisten vähemmistöjen oikeudet on pyritty turvaamaan. Euroopan perustuslain sitominen kristilliseen perinteeseen ja kristillisiin arvoihin ei sopisi uskonnolliseen moniarvoisuuteen. Uskonnotomat ja vähemmistöuskontojen edustajat leimautuisivat toisen luokan eurooppalaisiksi. Sitä paitsi edes roomalaiskatolisen ja luterilaisen teologian val-

tavirtauksissa ei kristinuskoa ymmärretä minäkäänlaiseksi eettiseksi infrastruktuuriksi, koska etiikan ajatellaan perustuvan luonnolliseen moraalitajuun ja olevan ymmärrettävissä uskontunnustuksesta riippumatta.

Myös Eskolan korkealle arvostaman Yhdysvaltojen perustuslaissa korostetaan julkisen vallan uskonnollista neutraalisuutta. Siinä yhtäältä turvataan kansalaisille uskonnon harjoittamisen ja harjoittamatta jättämisen vapaus (*free exercise*) ja toisaalta kielletään julkista valtaa harjoittamasta mitään uskontoa (*non-establishment*). Eskolakin huomaa tällaisen järjestelmän edut uskontojen kannalta. Kansalaisyhteiskunnassa uskonnot ovat markkinavoimille alttiita, mutta kilpailu saattaa pitää ne paremmin elinvoimaisina kuin tunnustuksellinen valtio.

Kun uskonnollinen oikeisto Yhdysvalloissa vaatii kristillisiä arvoja myös julkisen järjestelmän osaksi, sen ohjelmasta voidaan sanoa, että itselleen se porsas kiusaa tekee, joka purtilonsa kaataa. Uskonnollisen tunnustuksellisuuden vaatiminen julkiselta vallalta ei paranna edes konservatiivisen uskonnollisuuden asemaa. Eskolan vaatimus uskonnon liittämistä Euroopan perustuslakiin on samalla lailla ristiriidassa kristillisen tradition parhaiden piirteiden pohjalta syntyneen uskonnollisen moniarvoisuuden kanssa.

Eskola uskoo Huntingtonin tapaan, että islamin, kristikunnan ja länsimaisuuden kaltaisiin sivilisaatioihin perustuva identiteetinmuodostus on vahvistumassa. Poliittisen islamin nousu voi näyttää tätä uskomusta tukevalta esimerkiksi. Kanta kuitenkin liioittelee sivilisaatioiden erilisyyttä ja sisäistä yhtenäisyyttä. Kulttuurit ovat myös jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään ja kaikkiin niistä sisältyy sekä perinteeseen nojavia että kriittiseen dialogiin pyrkiviä aineksia.

Eskola suosittaa Huntingtonin hengessä, että länsimaiden tulisi säilyttää, suosia ja uudistaa juuri länsimaille ominaisia ja ainutlaatuisia arvoja. Globaaliin vuorovaikutuksen, keskinäisen riippuvuuden ja kaikkiin kulttuureihin sisältyvän kriittisen potentiaalin varaan voidaan kuitenkin rakentaa myös vaihtoehtoinen visio. Sen mukaan maailmanrauhaa tulisi edistää etsimällä yhteiseen ihmisyyteen nojavia globaaleja oikeudenmukaisuusperiaatteita ja yleisiä ihmisoikeuksia mutta määrittää ne joustavasti niin, että yksilöllisille, kulttuurisille ja uskonnollisille eroille jää mahdollisimman paljon tilaa.

*

Kirjansa päätösluvussa Eskola kuvaa hieman surumieliseen sävyyn professoreiden poliittisen vaikutusvallan vähenemistä Suomessa. Ennen toista maailmansotaa Helsingin yliopiston professoreista nousi suuri joukko näkyviä poliitikkoja ja jopa seitsemän pääministeriä. Nyt ovat sekä politiikka että yliopisto ammatillistuneet niin, ettei moinen ole enää mahdollista. Eskolan oma työ osoittaa, että ainakin historiantutkimuksella on

edelleen myös poliittinen tehtävä ja professori voi olla ansiokas julkinen intellektuelli.

Kirjoittaja on professori ja johtaja Helsingin yliopiston Tutkijakollegiumissa. Tulevilla Tieteen päivillä Juhha Sihvola ja Seikko Eskola kohtaavat Päivän painissa teemalla "Sivilisaatioiden yhteentörmäys – väistämättömän tosiasia?" Lauantaina 13.1.2007 klo 15.15.